

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Art

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS

REPORTS DE LA RECERCA A CATALUNYA
Art

Report elaborat per Francesc Fontbona
Membre numerari de l'Institut d'Estudis Catalans,
de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi
i director de la Unitat Gràfica de la Biblioteca de Catalunya

BARCELONA, 1999

Fontbona, Francesc
Reports de la recerca a Catalunya. Art
ISBN 84-7283-466-2
I. Institut d'Estudis Catalans II. Títol
1. Art — Investigació — Catalunya
7:001.899(467.1)

Aquest treball ha comptat amb el suport de la
Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT)
de la Generalitat de Catalunya

© 1999, Institut d'Estudis Catalans

Editat per l'Institut d'Estudis Catalans
Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: desembre de 1999
Tiratge: 1.500 exemplars

Compost per Víctor Igual, SL
Carrer de Còrsega, 237, baixos. 08036 Barcelona

Imprès a Altés, SL
Carrer del Cobalt, 160. 08907 L'Hospitalet de Llobregat

ISBN: 84-7283-466-2
Dipòsit Legal: B. 44966-1999

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars de la *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, i la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec públics, les quals infraccions resten sotmeses a les sancions establertes per la llei.

L'Institut d'Estudis Catalans, en compliment de les funcions derivades de la condició d'institució que té per objectiu l'alta investigació científica, que li donen els seus Estatuts, duu a terme diverses activitats en els àmbits d'assessorament, coordinació, promoció, realització i difusió de la recerca. Els poders públics tenen la responsabilitat última en el procés de planificació de la recerca, però la natura d'aquesta activitat i els coneixements especialitzats que implica, fan essencial l'existència d'un alt assessorament que tingui independència de criteri i autoritat científica en cadascun dels àmbits on la recerca es realitza.

L'Institut d'Estudis Catalans, per la seva tradició, estructura i composició, pot contribuir a exercir aquesta funció. De fet, el Decret 195/1991, del 16 de setembre, de la Generalitat de Catalunya, relatiu a la coordinació de la recerca i a la reorganització de la CIRIT, ha donat un primer pas en aquesta direcció en reconèixer a l'IEC un paper d'assessorament regular d'aquest organisme, i les directrius bàsiques del Pla de Recerca de Catalunya 1993-1996 van preveure ja la incorporació de membres de l'IEC en la Comissió d'Assessorament i Seguiment del Pla. D'altra banda, l'IEC té una llarga tradició en l'emissió d'informes i dictàmens i en l'elaboració d'estudis prospectius.

En aquest context, a la tardor de 1995 el Consell Permanent de l'Institut acordà endegar el projecte d'elaboració d'un estudi sobre l'estat de la recerca a Catalunya, en relació amb la comunitat científica internacional, a base d'una sèrie d'informes periòdics sobre cada una de les àrees en què es pot dividir l'activitat científica. El projecte, denominat *Reports de la recerca a Catalunya*, s'inicià el desembre de 1995 dividint els treballs en àrees temàtiques fonamentades en els àmbits i sotsàmbits de la CIRIT i amb la previsió de realitzar vuit informes temàtics anuals. Cada informe ha de proporcionar informació global sobre l'estat de la recerca a Catalunya en l'àrea corresponent, i ha d'aportar reflexions sobre els objectius generals de la recerca, l'evolució, les tendències, la situació actual i una anàlisi prospectiva. Ha d'incloure també dades globals de finançament i d'índexs de productivitat del sistema de recerca català.

L'elaboració de l'informe és confiada a una persona de prestigi que actua de director i que rep l'ajuda d'un grup de col·laboradors experts en l'àrea.

Fins ara s'han elaborat els informes en les àrees següents: biologia cel·lular, molecular i bioquímica, economia, física, medicina, tecnologies de la informació i de les comunicacions, les ciències socials: antropologia, ciència política, comunicació i sociologia, la lingüística i les ciències del llenguatge, matemàtiques, història, geografia i demografia, biologia d'organismes i sistemes, pedagogia, enginyeria industrial, enginyeries agronòmiques, forestals i alimentàries i art. Finalitzats tots els reports es preveu una publicació conjunta de tots els informes temàtics, que pot recollir aportacions complementàries.

Els *Reports de la recerca a Catalunya* es realitzen amb el suport i la col·laboració de la CIRIT. S'ha comptat també amb la col·laboració dels vicerectorats de recerca de les universitats catalanes, de l'Oficina de la Gestió de Recerca i Convenis de la UB, de la Secretaria d'Estat i Investigació del Ministeri d'Educació i Cultura i de la Direcció General d'Investigació i Desenvolupament de la Comissió Interministerial de Ciència i Tecnologia, les quals han subministrat algunes de les dades utilitzades en l'elaboració dels informes. Agraïm a totes aquestes institucions la seva col·laboració.

Contràriament a altres informes d'aquesta sèrie, aquest ha estat redactat per un únic autor; cosa que no vol dir, però, que no hagi comptat amb la col·laboració i la informació proporcionada per diversos altres historiadors de l'art i estudiosos en general, als quals cal expressar el nostre agraïment per la col·laboració prestada: Ramon Parés, Pilar Vélez, Joaquim Garriga, Bonaventura Bassegoda i Hugas, Joan F. Cabestany, Santiago Alcolea Blanch, Xose Aviñoa, Immaculada Lorés, Jordi González Llàcer, Jaume Barrachina, Teresa Navas, Jordi À. Carbonell, Rosa M. Subirana i Rebull, Jaume Vidal i Oliveras i Mercè Alonso. Tots ells han informat d'aspectes de la recerca artística i alguns han llegit el text i han proposat modificacions i afegits.

En enfrontar-nos al present informe, hem optat per estudiar els resultats de la recerca, allò que arriba veritablement als interessats, i per això, més que comptabilitzar el nombre de beques concedides o els recursos destinats a la investigació, hem donat més valor als resultats —llibres, revistes, catàlegs, treballs, etc.—, tant si han estat assolits gràcies a aquells recursos com si no ho han estat. Cal fer constar, perquè no s'estranyi ningú, que s'ha evitat personalitzar les autories dels treballs citats, i que això s'ha fet seguint les indicacions de l'encàrrec rebut, motiu pel qual s'esmentaran molts títols al llarg de les pàgines que segueixen, però molt pocs noms d'autors.

Per a analitzar millor el panorama l'hem dividit en diferents apartats, corresponents als diversos productors de recerca historicoartística: institucions acadèmiques, museus, universitats, institucions de l'Església, administracions, fundacions, editorials, iniciatives privades. No és una divisió perfecta ja que sovint les iniciatives són mixtes: la majoria de museus i universitats depenen directament o indirectament d'administracions polítiques, i les tasques i finalitats de moltes fundacions i empreses editorials poden confondre's amb molta facilitat. En aquest sentit molts dels llibres i catàlegs de grans exposicions —totes les esmentades a l'informe han generat un catàleg imprès que en definitiva és el que dona transcendència a la investigació— porten diversos logotips d'entitats patrocinadores en pla d'igualtat, cosa que dificulta saber exactament a qui cal atribuir-ne la promoció principal. Sovint, per no sobrecarregar de dades l'informe, no s'enumeren un per un tota la llista de coeditors de cada llibre o catàleg. D'aquestes exposicions, naturalment, hem esmentat les de producció catalana; hi ha tota una altra sèrie d'exposicions «importades» que no s'han mencionat ja que no tenen res a veure amb la recerca historicoartística a Catalunya.

Cronològicament hem optat per deixar de banda tot el que es refereix a la producció d'artistes en actiu, llevat que es tracti de realitzacions de gran envergadura que defineixin i analitzin tot el corpus de l'obra de tota una vida, ja que en cas contrari entrariem en la crònica de l'actualitat, un terreny vastíssim que té poc a veure amb la recerca.

Tot i que moltes obres concretes hi són esmentades, aquest informe no pretén ser, ni de lluny, ni pot ser-ho, com una mena d'inventari general dels treballs d'història de l'art empresos o publicats al país en el període estudiat. D'altra banda, la limitació d'espai característica d'un treball d'aquest tipus, fa que calgui ser sintètic i selectiu. Així segur que iniciatives prou interessants no han quedat recollides, cosa de la qual ens excusem des d'ara, però per a la nostra finalitat d'estudi global l'exhaustivitat en aquest camp tampoc no era primordial.

Consideracions preliminars

Els estudis d'història de l'art al nostre món occidental tenen un origen força diferent de la majoria d'altres disciplines acadèmiques. Els estudis d'humanitats, d'història, de literatura, sempre han tingut la seva base d'operacions principal a les universitats; en canvi, els estudis artístics, que actualment també solen estar ben representats a aquestes universitats, fa relativament poc temps que hi són, i en tot cas no era allà on d'origen es desenvolupaven preferentment.

La investigació artística al nostre país, com era tònica habitual al món occidental, anà molts anys lligada a les acadèmies de belles arts. En el temps en què l'art era tan reglat com encara ho és avui la gramàtica, era a les acadèmies on se n'ensenyava la pràctica, però també la teoria i la història, i igualment allà era on es vetllava per mantenir-ne i depurar-ne el «llenguatge». L'acadèmia era, doncs, la institució oficial que tenia cura de l'art globalment, en tots els seus vessants: en vetllava la perfecció, n'ensenyava la tècnica i n'estudiava la història. Naturalment aquest estudi era rudimentari si el comparem amb el nivell actual dels coneixements que ara li donen cos, però era el millor que es podia aconseguir en aquells temps.

A Catalunya, la primera institució que afrontà els estudis artístics va ser també una acadèmia, la de Barcelona, que va ser fundada el 1775 per la Junta de Comerç, va prendre el nom oficial d'Acadèmia Provincial de Belles Arts el 1849, i que posteriorment va passar a ser d'àmbit català amb el nom de Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi. En sintonia amb això es pot considerar que el punt de partida de la historiografia artística catalana va ser l'extraordinari àlbum litogràfic prologat àmpliament per Josep de Manjarrès *Informe sobre el resultado de la Exposición Retrospectiva celebrada por la Academia de Bellas Artes de Barcelona en 1867*, fruit d'una gran exposició sense precedents al país, que reuní i començà a estudiar les peces historicoartístiques aleshores més valorades de les col·leccions públiques i privades de Catalunya.

Per això al llarg dels segles xviii i xix, i fins ben entrat el segle xx, els grans experts en art reconeguts eren pintors, escultors o arquitectes. Ells eren els que havien tingut una formació específica més completa, a les aules de l'Acadèmia, no sols tècnica i pràctica sinó també teòrica i històrica, sobre l'art de totes les èpoques; i ells eren també els que havien tingut l'ocasió d'estudiar directament pintures, dibuixos, escultures o projectes seleccionats de l'art històric, que es conservaven als museus annexos a les Acadèmies, precisament perquè servissin de model i d'autoritat als nous artistes en període de formació. Per entendre'ns, per posar un exemple colpidor però ben clar, les peces reunides als museus acadèmics feien el mateix paper respecte a l'alumnat de les acadèmies de belles arts que els cadàvers de les aules d'anatomia respecte a l'alumnat de les facultats de medicina.

En deslligar-se les escoles de belles arts de les acadèmies, aquesta estructura lògica i racional trontollà. I d'altra banda aquesta divergència coincidí en el temps amb un fenomen cultural de més envergadura: les escoles perdien el seu carisma a mesura que els nous corrents artístics innovadors de la segona meitat del segle xix posaven en qüestió la vigència estètica de les tècniques acadèmiques. A més, els museus s'independitzaren de les acadèmies per esdevenir un servei públic més obert a l'home del carrer; i les acadèmies subsistiren com a entitats consultives, solemnes, honorífiques, però progressivament desateses per l'Administració perquè les seves activitats no tenien conseqüències pràctiques. Tot un complex edifici, estructurat racionalment, que servia l'art des

del seu aprenentatge i la seva pràctica fins el seu estudi teòric, es volatilitzava, víctima de decisions administratives errònies, però també del desprestigi en medis militantment *moderns* de les normes aplicades a la creació artística; desprestigi que —curiosament— no afectaria pas l'ortografia o la gramàtica que canalitzaven una altra creació, la literària.

Mentrestant la gran institució de recerca en el camp de les arts mobles era, sens dubte, a tot arreu, cada cop més, el museu. Els conservadors dels grans museus especialitzats del món esdevingueren, lògicament, els grans experts en els materials dels quals tenien cura. Però al costat d'això, i per influència del que succeïa en el terreny de les humanitats, les universitats desenvoluparen ensenyaments historicoartístics i acabaren tenint en aquest camp el protagonisme que abans havien tingut les càtedres de teoria i història de les arts de les acadèmies.

El resultat ha estat que actualment una part considerable de la recerca artística es prepara a les universitats, però la seva orientació és eminentment teòrica, ja que molt sovint es basa més en bibliografia que no en una familiaritat directa amb les peces que cal estudiar; i els beneficiaris són un nombre creixent d'estudiants que la societat després no reclamarà professionalment per escassetat de demanda en aquest terreny, o perquè la necessitat que aquesta societat té realment d'experts en art no està prou ben tipificada o canalitzada.

Paral·lelament, als museus les possibilitats de contacte amb l'obra d'art aprofiten només a un col·lectiu molt limitat, el dels conservadors, que lògicament hauria de tenir el lideratge dels estudis historicoartístics, però que —i aquest és un altre problema— tendeix a ser desatès i infravalorat, fins i tot en l'àmbit laboral, per les Administracions de les quals depenen.

En un altre report de la recerca a Catalunya d'aquesta sèrie, el dedicat a la història, política i social, els seus autors subratllaven com a fet decisiu de l'èxit que aquesta disciplina té al nostre país —com el que té la llengua— que hom li dona un valor afegit de signe d'identitat col·lectiva. En el cas de la història de l'art aquest valor afegit és inexistent; no entrarem en les raons que ho produeixen, però és un fet incontrovertible que al carrer, o a la premsa, aquell carisma que adquireixen els textos que parlen de la història política del país, de la seva literatura o de la seva llengua, no el tenen els textos que parlen del seu art, i mentre les pòlemiques històriques o literàries se sacralitzen i semblen debats d'interès general, els estudis d'història de l'art no mobilitzen gairebé mai les forces vives del país i romanen en el refugi discret de l'erudició o de l'especialització científica.

Els productors de recerca artística

Les institucions acadèmiques

Les institucions acadèmiques són entitats de forta personalitat històrica i d'un historial important en el camp de l'art. Tanmateix, ara per ara canalitzen o emmarquen la recerca més que no la produeixen, ja que els seus membres majoritàriament no hi tenen el seu lloc de treball sinó que el tenen en altres institucions, i això limita molt les possibilitats que tindrien si estiguessin estructurades com a veritables centres d'investigació.

La Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi

Com ja s'ha apuntat, aquesta institució és als orígens de la teoria i la història de les arts al nostre país. Amb els anys, però, la tasca de recerca de l'Acadèmia ha passat per fases d'activitat desigual. Els darrers temps, tanmateix, l'Acadèmia ha intensificat la seva aportació a la recerca historicoartística.

Els seus treballs recents s'han concretat especialment en l'elaboració del *Catàleg de pintura* del fons de la mateixa entitat, format per prop de set-cents peces que el converteixen en el primer museu d'art de Catalunya, en un volum d'imminent aparició, que parteix especialment de la documentació de l'arxiu mateix de l'Acadèmia, de l'arxiu de la Junta de Comerç —custodiat a la Biblioteca de Catalunya— i de les mateixes obres artístiques conservades allà mateix o dipositades per la institució en diferents museus catalans.

A part d'això cal remarcar la publicació dels discursos d'ingrés dels seus membres, que sovint són estudis erudits, i sobretot el *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, de periodicitat anual, que recull treballs d'investigació i notes informatives, obituari, etc. És una de les poques revistes especialitzades d'història de les arts que apareixen a Catalunya i la seva subsistència depèn del patrocini d'alguns acadèmics protectors i d'algunes empreses.

En els anys que comprèn aquest informe, l'Acadèmia ha publicat també, sola o en coedició, alguns volums monogràfics, com ara *Els treballs i les hores a la catedral de Barcelona* (1995), i alguns catàlegs d'exposicions, com ara el de la intitulada *L'obra arquitectònica de Pere, Joaquim i Bonaventura Bassegoda (1856-1934)*, celebrada a la seu de la Caixa de Catalunya el 1995.

La recerca a l'Acadèmia de Sant Jordi es realitza sense pràcticament cap mena d'ajut públic. I es dona així la paradoxa que la que havia estat la més oficial de les entitats artístiques és ara la menys recolzada per cap de les administracions.

A part de la tasca dels mateixos acadèmics, sovint canalitzada fora de la institució, compta amb la col·laboració d'una conservadora contractada, una encarregada de la biblioteca, i a temporades els fons de l'arxiu de l'entitat han estat ordenats per un arxiver cedit per la Generalitat de Catalunya.

La Reial Acadèmia de Ciències i Arts, de Barcelona, tot i que el mot arts que figura al seu nom es refereixi originàriament més a les diverses tècniques que no a les belles arts, també ha dedicat part de la seva atenció a la restauració del seu patrimoni artístic i monumental, i a publicacions relatives a les arts plàstiques: a les seves *Memòries...* ha publicat estudis sobre pigments pictòrics del segle xvi, el vitrall renaixentista, i diversos articles sobre aspectes arquitectònics.

Fora del país, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando de Madrid ha dedicat alguns dels seus esforços a l'art català, com és el cas d'una excel·lent exposició de l'obra de Ricard Giralt Miracle, *Amor por la letra* (1993), a través de la Calcografía Nacional.

L'Institut d'Estudis Catalans

La recerca artística a l'IEC té lloc especialment dins el marc de la Secció Històrico-Arqueològica, en la qual actualment hi ha, com a membres numeraris d'art, dos medievalistes i un modernista, a part d'un altre membre que cobreix la plaça d'historiador social medievalista que, tanmateix, s'ha dedicat també molt intensament a la història dels monuments arquitectònics. No obstant això, com ja hem dit en plantejar el capítol, com la gran majoria dels membres de l'IEC no hi tenen el seu lloc de treball, les investigacions que es generen al marc de l'entitat sovint caldria assignar-les més exactament a altres institucions.

Tanmateix, l'IEC té en marxa projectes d'investigació importants com el del *Corpus Vitrearum Medii Aevi*, que es fa sota els auspicis del Comitè Internacional d'Història de l'Art i de la Union Académique International, que estudia, documenta i publica amb gran dignitat i brillantesa el corpus dels vitralls medievals de Catalunya. Als dos volums apareguts abans del 1990 s'hi ha afegit el del monestir de Santes Creus i la catedral de Tarragona (1992).

L'IEC disposa des de 1985 d'un programa d'investigació d'Art Romànic Català (ARCAT) que té com a finalitat l'estudi de l'art romànic al nostre país (segles ix-xiii). Fins al 1995 hi ha 2.551 esglésies codificades de les 4.000 que s'estima que van existir.

L'IEC ha fet també altres publicacions, com ara *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991), *Orfebreria catalana medieval: Barcelona 1300-1500* (1992), o *La Casa de Convalescència (1629-1680), seu de l'Institut d'Estudis Catalans* (1995).

L'IEC dona periòdicament premis com el Puig i Cadafalch i el Josep Pijoan, i borses d'estudi com la de la Fundació Güell.

Els Amics de l'Art Romànic, societat filial de l'IEC, duu a terme una intensa activitat de conferències i col·loquis, i publica la revista *Lambard: Estudis d'Art Medieval*. En els anys que ens ocupen se n'han editat els volums v (1989-91) al viii (1995).

L'Institut Amatller d'Art Hispànic

En aquests anys ha centrat la seva recerca en la reorganització i traspàs de tota la informació que conté a un nou sistema informàtic. Està preparant una base de dades que consisteix en un re-

gistre d'objectes, persones, fotografies, imatges digitals, bibliografia i documents i, en una segona fase, es vol desenvolupar també un registre d'immobles i un d'iconografia.

Ja dins aquesta línia, coordina des de fa anys l'inventari dels béns de l'Església catòlica a Catalunya, encarregat pel Ministeri de Cultura i supervisat pel Departament de Cultura de la Generalitat. És un recull que no es publica sinó que es lliura a aquestes institucions i als bisbats respectius. El ritme de la tasca, força alt temps enrera, ha descendit, d'acord amb l'assignació dels pressupostos.

El Consejo Superior de Investigaciones Científicas

Sorprenentment, la seu catalana d'aquest important centre de recerca d'àmbit estatal, que a diferència dels altres esmentats és lloc de treball de plena dedicació dels seus membres, no té cap secció dedicada a l'estudi de les arts plàstiques.

A Madrid, tanmateix, el CSIC, a través de les Publicaciones de la Residencia de Estudiantes, ha fet alguna aportació important a l'art català, com ara el volum dedicat a *Dalí residente* (1992), a part de sostenir, a través del Instituto Diego Velázquez, una revista d'investigació clàssica del gènere, *Archivo Español de Arte*, on lògicament també hi tenen cabuda articles de tema català.

Associacions culturals locals

Normalment es tracta d'entitats pluridisciplinàries, en què l'estudi de l'art hi sol tenir un paper notable. A tall d'exemple, ja que hi ha moltes entitats d'aquest tipus disseminades per tot el país, es poden esmentar el Grup d'Estudis Sitgetans, que publicà la monografia *L'escultor Pere Jou* (1991); l'Institut d'Estudis Penedesencs, que ha fet aportacions destacades mitjançant la *Miscel·lània Penedesenca* que recull les aportacions de les seves Jornades d'Estudis; i el Centre d'Estudis del Bages, que promogué el congrés «Catalunya i la Restauració» (1992).

L'Església catòlica

Aquesta ha estat una de les institucions més profundament vinculades, ja d'antic, a l'estudi de les arts. Històricament, les classes d'arqueologia cristiana que s'impartien als seminaris foren durant molts decennis una de les poques activitats docents d'envergadura sobre temes historicoartístics, i els estudis que publicaven els eclesiàstics dedicats especialment a aquest àmbit són molts d'ells fites fonamentals de la nostra historiografia artística.

També es deu a l'Església la fundació i manteniment d'alguns dels primers museus d'art del país, com el ric i carismàtic Museu Episcopal de Vic, ara en procés de renovació, o d'altres iniciats posteriorment, igualment valuosos.

El Museu Diocesà de Barcelona publicà un primer tast del seu catàleg el 1991, i ha anat exposant i catalogant seleccions del seu fons o del fons del bisbat (*Splendor Vallès*, I i II, 1991 i 1992, amb el suport de la Caixa de Sabadell; diverses exposicions amb el títol comú «Selecta»).

El Museu Diocesà de Lleida —especialment mortificat per l'afer de la segregació de les parròquies de la Franja i la reclamació del seu patrimoni artístic— publicà el 1993, amb el suport total del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, un complex catàleg del seu fons, redactat per prop d'una setantena d'especialistes, sota el títol de *Pulchra*, l'exposició organitzada amb motiu del centenari de la creació del museu, i en la qual també intervingué l'Institut d'Estudis Ilerdencs.

El Museu Diocesà i Comarcal de Solsona a l'inici del període examinat aquí acabava de publicar el seu *Catàleg d'art romànic i gòtic*, el 1989, amb el patrocini de la Generalitat. El 1993 se'n publicà una guia.

El singularment important Museu de Montserrat està documentant profundament els seus fons, que contenen una de les millors col·leccions de pintura catalana vuitcentista i noucentista, amb vista a publicar-ne el catàleg. Organitzà l'exposició «Nigra sum. Iconografia de Santa Maria de Montserrat» (1995), i ha impulsat l'estudi de l'obra del pintor Pere Daura.

Als anys noranta l'Església catòlica catalana, a través de diferents institucions, ha emprès una decidida tasca catalogadora dels seus fons, sovint comptant amb ajuts d'altres institucions. És el cas de diverses exposicions impulsades pels museus diocesans de Barcelona i de Lleida, i de la intitulada «Pallium» (1992), celebrada a la catedral de Tarragona amb l'ajut de la Diputació. Sobre el paper que han tingut els museus diocesans en la recerca artística ja n'hem parlat més amunt.

Hi ha en marxa un *Catàleg monumental del bisbat de Barcelona* —editat per l'Arxiu Diocesà— del qual en aquests anys han aparegut els volums dedicats al Penedès i al Garraf (1993) i a *La Rambla, els seus convents i la seva història* (1995).

Amb motiu de la restauració de l'església de Betlem, de Barcelona, es publicà una monografia sobre aquest monument, a càrrec del Departament de Cultura de la Generalitat (1993).

L'Abadia de Montserrat, que té un extraordinari museu d'art ja esmentat, ha editat, a part dels catàlegs de les exposicions que organitza, obres com ara la correspondència entre Torres-García i Barradas (1994), importants volums de recerca com ara *L'escultura al segle XIX a Catalunya* (1994), i *Santiago Rusiñol, el pintor, l'home* (1995). La revista *Serra d'Or*, de tipus general, publicada per l'Abadia, ha estat també molt sovint receptora de treballs d'aportació historicoartística.

Els museus

El museu d'art —naturalment em referiré aquí només a aquest tipus de museu— és indiscutablement la institució central en el camp de la història de l'art. Els museus de caràcter nacional i els que els són assimilables —així com les biblioteques d'aquest mateix tipus— són els custodis del patrimoni cultural moble del país, i per això els seus científics han de ser per definició els grans especialistes del tipus d'obres que contenen aquelles institucions, i són sempre, per la seva convivència activa quotidiana amb els tresors que han de cuidar, els que millor els coneixen. Per això, i independentment de la seva jerarquia administrativa a l'organigrama de cada institució, als seus responsables científics se'ls ha d'exigir el grau acadèmic més alt en consideració a la seva responsabilitat sobre les joies del patrimoni cultural del país, però també se'ls ha de concedir el grau retributiu màxim, equiparat al de la docència universitària o al de la investigació del CSIC, coses que inexplicablement ara no succeeixen.

És el principal museu d'art del país, fill de la conjunció de voluntats i recursos que la Junta de Museus de 1907 agrupà per a dotar Catalunya d'un museu digne. Els anys que han motivat el present informe han estat especialment crítics per al Museu, que ha sofert una llarga i traumàtica metamorfosi, que l'ha fet passar de la digna pobresa d'abans al sobri realisme d'ara, passant uns anys per una enganyosa opulència; enganyosa perquè gran part dels abundosos recursos de què va disposar en aquells temps foren desviats cap a la reforma o erecció d'infraestructures no sempre en sintonia amb les necessitats profundes de la institució.

Les costoses obres de remodelació de l'edifici, que ja havien obligat a desmuntar-ne algunes de les sales l'any 1987, obligaren a tancar totalment les portes del museu l'estiu del 1990, amb la intenció de tornar a obrir el 1992, a temps d'inaugurar-lo pels Jocs Olímpics, fita que després no es podria aconseguir. L'entitat, però, emprengué aleshores algunes exposicions d'envergadura, com la «Col·lecció Cambó» (1991, en col·laboració amb el Museo del Prado de Madrid i la Fundació dita aleshores Caixa de Barcelona).

El 1991 deixà de ser un museu municipal, encara amb el nom de Museu d'Art de Catalunya, i passà a ser un ens autònom regit per un patronat en el qual la Generalitat hi tindria un pes decisiu, cosa que induí la nova direcció a plantejar un funcionament molt ambiciós del nou —i rebatejat— Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). Així, i al marge de circumstàncies operatives que resultaren polèmiques, el disseny que es va fer d'aquell MNAC donava un gran pes a la recerca, i la planificació de les tasques s'enfocà amb una gran ambició, que tanmateix s'havia de conjugar amb realitzacions vistoses i atractives, maridatge sovint difícil.

El 1992 aparegueren tres publicacions d'envergadura, lligades a exposicions que volien pal·liar el tancament de l'exposició permanent del museu: *La col·lecció Raimon Casellas*, que estudiava a fons una selecció d'aquesta famosa col·lecció de dibuixos i gravats, integrada al MNAC; *Museu Nacional d'Art de Catalunya. Prefiguració*, que presentava una antologia de les obres que el museu mostraria quan estigués obert; i una monografia il·lustrada sobre l'edifici que l'acull: *El Palau Nacional. Crònica gràfica*.

El 1993 fou publicat el volum *Un any d'adquisicions, donacions i recuperacions*, com a catàleg de l'exposició homònima, que venia a ser una mena de memòria anual que difícilment es podria repetir. La recerca més lliure promoguda pel museu es canalitzava aleshores a través dels dos primers volums del *Butlletí del Museu Nacional d'Art de Catalunya*, amb data del 1993 i del 1994, densa revista especialitzada que es proposava alternar la publicació de treballs erudits amb la difusió de les activitats de l'entitat. Paral·lelament sortiren onze números d'un *Full informatiu* (1992-1993) de caràcter divulgatiu de la complexa activitat del conjunt del MNAC. Tanmateix, tot aquest volum de publicacions, amb la infraestructura d'investigació i dedicació que representaven, i sovint amb recursos humans aliens —o, si es prefereix, provisionals— que a la fi no arribà a convertir en propis, no es pogué sostenir, i menys en un moment en què el museu havia d'emerçar quantitats ingents en les obres arquitectòniques i de muntatge.

En canviar de direcció el MNAC el 1994, i malgrat que el museu va haver de prescindir de molts col·laboradors, la recerca, aplicada bàsicament a la documentació de peces exposades, continuà a un ritme notable. Des del Museu d'Art Modern, ara part integrant del MNAC —que preparà una guia per al 1996—, s'endegaren exposicions com ara «Cent anys de paisatgisme català»; «Centenari de la mort de Lluís Rigalt, Ramon Martí Alsina i Joaquim Vayreda» (1994) o «Ramon

Casas. Retrats al carbó» (1995). Des del MNAC central es feren també exposicions com «Agnus Dei. L'art romànic i els artistes del segle xx» (1995).

Moltes d'aquestes exposicions, que coexisteixen amb d'altres de menor dimensió, aprofitaven investigacions iniciades prèviament pels seus comissaris; d'altres, tanmateix, eren pràcticament fruit del personal conservador del museu. Sigui com sigui, però, la iniciativa del MNAC canalitza i difon bona part dels seus fons, sens dubte el conjunt artístic més important i representatiu de Catalunya.

Museus de l'Església

Vegeu l'apartat *L'Església catòlica*.

Els museus de la ciutat de Barcelona

Abans d'integrar-se al MNAC, el Museu d'Art Modern de Barcelona era municipal, i duia a terme ja una notable tasca de publicacions i exposicions: la de «Manolo Hugué» (1990), que es féu en col·laboració amb Caixa de Catalunya, i la intitolada «L'època dels "artistes". Modernisme i Noucentisme» (1991), que fou portada al Museu d'Història de la Ciutat de Girona.

El Museu Picasso, el més visitat, presenta constantment exposicions sobre aspectes diversos de la trajectòria de Picasso, però també moltes altres d'artistes internacionals coetanis del pintor; unes són organitzades per institucions externes, en règim itinerant, i altres les ha produït o coproduït el mateix museu. En aquests casos, els catàlegs recullen els fruits d'investigacions puntuals que contribueixen a delimitar amb més precisió el perfil artístic i biogràfic de Pablo Picasso i que, sovint, enriqueixen també els coneixements sobre diverses obres del pintor patrimoni del museu: *Picasso 1905-1906* (1992), *Pablo Picasso: Col·lecció Ludwig* (1992-93), *Picasso: Toros y toreros* (1993), *Picasso: Paisatges 1890-1912* (1994), *Picasso i Els 4 Gats* (1995).

A part de les exposicions i publicacions, el Museu va promoure també, el 1990, un I Seminari d'Estudis Picassians, amb presència d'especialistes internacionals. Les actes d'aquest seminari són en premsa.

El Museu Frederic Marès, que conté una gran col·lecció d'escultura hispànica de totes les èpoques i d'objectes de col·leccionisme, emprengué la redacció del catàleg dels seus fons el decenni anterior, i el fruit han estat tres volums: el *Catàleg d'escultura i pintura medievals* (1991), el *Catàleg d'escultura i pintura dels segles XVI, XVII i XVIII* (en premsa el 1995), i el més concret *Catàleg de xapes de guarniment* (1994). La seriositat de l'empresa es plasmà en l'encàrrec de les diferents fitxes, llargues i documentades, a nombrosos especialistes de tot Europa, que estudiaren per primer cop moltes de les peces d'aquest museu ric i variat, cosa que permeté depurar atribucions i corroborar més fonamentadament que abans la importància dels fons.

El Museu, a més, fa des de 1994 una revista que combina informació i investigació, intitolada *Quaderns del Museu Frederic Marès*, i té un conveni de col·laboració amb la Universitat Politècnica en temes de restauració d'escultura en fusta policromada.

Al Museu de Ceràmica, que es reinstal·là el 1990 al Palau de Pedralbes, li fou dedicada el 1993 una monografia de la col·lecció «Musea Nostra», patrocinada per IberCaja, i organitzà l'exposi-

ció «L'esplendor de l'Alcora» (1994). El Museu Tèxtil i d'Indumentària féu l'exposició «Joies catalanes dels segles xviii, xix i xx» (1995, amb la Generalitat).

El Museu de les Arts Gràfiques duugué a terme col·laboracions amb la Universitat de Barcelona, amb l'Institut Químic de Sarrià, amb el CSIC, amb la Universitat Politècnica i amb la Universitat Autònoma en l'aplicació de diverses tècniques per al coneixement i tractament dels problemes de matrius calcogràfiques i xilogràfiques. Continua fent catàlegs parcials dels seus fons —*Xilografies de Josep Obiols* (1990)—, així com publicacions de síntesi amb aportacions de primera mà: *Nadales, christmas i felicitacions* (1992), o *Calendaris i almanacs*, en premsa quan l'Ajuntament clausurava el museu i confiava els seus fons al Museu d'Arts i Tradicions Populars, que també ha publicat un catàleg d'interès per al món de l'art, el d' *El taller Ortelli: Motlles de pedra (1). El soldat de plom* (1991).

El Museu de les Arts Decoratives va ser objecte d'una ambiciosa exposició, «Arts Decoratives a Barcelona. Col·leccions per a un museu» (1994), que replantejà teòricament la qüestió que centra el museu i l'enriquí patrimonialment. La Col·lecció Thyssen-Bornemisza, ubicada al monestir de Pedralbes, publicà una guia dels seus fons el 1993.

El Museu d'Art Modern de Tarragona

És una institució de la Diputació de Tarragona. Ha treballat especialment sobre figures de les quals el museu té una representació important, com ara l'escultor de la generació noucentista Julio Antonio. El 1990 en publicà un volum col·lectiu amb aportacions destacades: *El escultor Julio Antonio. Ensayos de aproximación*. Després ha preparat una monografia de primera mà sobre aquest artista. Ha publicat també els catàlegs dels fons de dibuix (1991) i de pintura (1993) de Josep Sancho Piqué, i d'exposicions monogràfiques com la d'Ignasi Mallol (1991) i la d'Enric Pinet (1992). Ha editat, per una altra banda, les memòries del pintor José Nogué Massó (1993), i diverses monografies divulgatives d'artistes

Museu d'Art Jaume Morera de Lleida

Regit per un patronat integrat per la Paeria i la Diputació, constitueix la principal col·lecció pública d'art modern de la regió de Lleida. Publicà el 1991 el detallat *Catàleg del Museu Morera. Lleida*, que amplia considerablement, en quantitat d'obres i en nivell d'informació, el catàleg anterior, aparegut setze anys abans. Una breu però documentada *Història del Museu Morera 1915-1990* sortí aquest darrer any. També ha organitzat exposicions antològiques importants, com ara la de «Leandre Cristòfol» (1995).

Museus de Girona

El Museu d'Art de Girona, en el qual col·laboren la Generalitat, la Diputació i el Bisbat, ha fet publicacions com ara la guia alternativa *Un museu a contrallum* (1993), i exposicions com «El Martirologi. Un llibre miniat entorn del 1400» (1993). Ha publicat el catàleg de les sales monogràfiques de ceràmica, vidre i art litúrgic (1991) i les conferències que s'hi han anat fent sobre

els fons del museu (1995), que sovint han depassat l'estadi divulgatiu i han entrat en la recerca.

El Museu d'Història de la Ciutat —municipal— publicà el 1992 una àmplia i un tant apresada *Guia/inventari del patrimoni municipal d'art*. També ha dedicat exposicions a recuperar la trajectòria d'artistes com Jesús Portas (1991) o Antoni Varés (1994).

Altres museus

El Museu d'Art de Sabadell publicà un catàleg de fons destacats habitualment no exhibits, amb el títol *L'altra col·lecció del Museu d'Art de Sabadell* (1995), i ha preparat altres exposicions.

El Museu de Valls —amb la col·laboració de Generalitat, Diputació i Ajuntament— publicà el catàleg de la seva àmplia pinacoteca el 1991, i ha organitzat exposicions que han documentat aspectes de l'art de la vila, com la dedicada a Josep Busquets (1995). El Museu de Montblanc publicà un volum sobre els seus trenta-cinc anys d'història (1993). El Museu de Vilafranca premià la monografia d'investigació *Rusiñol* (1990).

El Museu de Tossa va emprendre una sèrie d'ambiciosos exposicions sobre els artistes del segle xx que, poc o molt, passaren per la vila: De Sucre (1992, coproduïda amb el Museu de Mataró), Pere Créixams (1992, amb el Museu d'Art de Girona), Olga Sacharoff (1993, de nou amb el Museu de Mataró), Georges Kars (1993), André Masson (1994, amb el Musée des Beaux-Arts d'Orléans). Paral·lelament publicà volumets monogràfics amb Eumo Editorial: *Complicitats. Olga Sacharoff & Otho Lloyd* (1993) i *Complicitats. André Masson & Georges Bataille* (1994).

El Museu Comarcal del Maresme, de Mataró, produí una gran exposició, «Viladomat» (1990, en col·laboració amb el Museu Arxiu de Santa Maria), i també exposicions sobre De Sucre i Olga Sacharoff (1992 i 1993, amb el Museu de Tossa). L'esmentat Museu Arxiu de Santa Maria de Mataró publica uns *Fulls...* amb molts articles d'història de l'art. El Museu de Badalona edità la monografia *Jaume Passarell i Ribó, obra publicada* (1991). El Museu Salvador Vilaseca de Reus catalogà la *Col·lecció de taules gòtiques del llegat Antoni Pedrol Rius* (1993). El Museu de l'Empordà, de Figueres, continuà organitzant exposicions d'artistes històrics de la terra i els dedicà opuscles força complets, com ara el de Frederic Marès (1989-90).

També publicaren guies breus, a part dels esmentats, el Museu de Granollers (1992), el de la Fundació Deu Font, del Vendrell (1993), o el del Cau Ferrat de Sitges (1994).

Diversos altres museus interdisciplinaris no deixen de prestar atenció puntualment a temes artístics, com ara el Museu Comarcal de la Garrotxa d'Olot, el Museu del Montsià d'Amposta, el Museu Molí Paperer de Capellades (Secció del Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica), Thermalia de Caldes de Montbui, etc.

Entre els museus privats cal destacar el Museu del Castell de Perelada, sempre molt actiu i rigorós en la recerca, que està refent a fons el seu catàleg, en el qual ha fet descobertes notables, a partir de l'estudi de peces importants de la seva col·lecció; també ha col·laborat en exposicions i publicacions importants ja esmentades.

Les biblioteques

El mateix que s'ha dit dels museus pot dir-se de les biblioteques de caràcter nacional, les que custodien i entenen en patrimoni bibliogràfic, que en el camp artístic se centra preferent-

ment en estampes i gravats. D'elles surten, lògicament, aportacions bàsiques al camp de l'estudi de les arts gràfiques.

La Biblioteca de Catalunya

La Unitat Gràfica de la Biblioteca de Catalunya, iniciada el 1995 sobre la base de l'antiga Secció de Gravats, Dibuixos i Mapes —que substisteix englobada en aquesta Unitat—, ha continuat canalitzant la investigació sobre la història del gravat, la litografia i les arts gràfiques catalanes, i ha emprès la publicació de diversos treballs monogràfics. En aquests anys ha continuat la seva política de documentació del gravat i la il·lustració catalans, amb títols com ara *El llibre com a obra d'art a la Catalunya vuitcentista (1850-1910) (1989 [1990])*, *Pasqual Pere Moles i Coronas: València 1741 - Barcelona 1797 (1990)*, *Els orígens de la litografia a Catalunya (1991)*, *La xilografia a Catalunya entre 1800 i 1923 (1992)*, *Josep March: un pioner de la litografia (1992)*, *Les beceroles tabellàries de la Biblioteca de Catalunya (1992)*, i *Nadales litogràfiques del segle XIX (1995)*. Ha dedicat igualment atenció a la fotografia, amb l'exposició i el catàleg dedicats a *Josep Salvany i Blanch: Fotografies 1910/1926 (1992)*.

Tanmateix, des d'aquí també s'han treballat i publicat altres textos sobre art vinculats per motius diversos a la Biblioteca, com les edicions de Marçal Olivari: *Obra dispersa: Llibre en homenatge en el seu 90è aniversari (1991)*, o de Joan Miró: *Cartes a J. F. Ràfols (1917/1958) (1993)*, amb Editorial Mediterrània).

La Biblioteca-Museu Víctor Balaguer

Aquesta històrica institució de Vilanova i la Geltrú impulsà l'exposició sobre l'arquitectura dels *indianos* (1990) i l'exposició «Enric C. Ricart, de la pintura al gravat» (1993) —en col·laboració amb la Generalitat i altres institucions. Té en preparació una guia molt àmplia dels seus fons museístics.

La Biblioteca General d'Història de l'Art (MNAC)

Coordinà, amb la Biblioteca del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears, el Congrés Internacional sobre Perspectives Actuals de les Biblioteques d'Art, Arquitectura i Disseny, de la IFLA, celebrat a Barcelona el 1993, les actes del qual publicà l'editorial Saur el 1995.

Altres centres culturals públics

Centre de Cultura Contemporània de Barcelona

Instalat a la Casa de la Caritat el 1994, és un projecte pensat i dissenyat conjuntament per la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona. Havia estat en principi ideat com un indefinit Museu

d'Art de la Modernitat (1984) i com «el Beaubourg de Barcelona» (1990). És un exemple típic d'institució cultural amb molt pes polític, que tanmateix ha estat redimida per l'alt nivell de competència del seu equip humà, que li ha donat contingut i l'ha orientat cap a l'estudi del món urbà, vist des de tota mena de vessants.

El CCCB ha organitzat grans exposicions centrades en aquest tema, unes importades i d'altres de producció pròpia. Entre aquestes cal destacar «El Noucentisme, un projecte de modernitat» (1994, en col·laboració amb la Generalitat); «Ciutats, del globus al satèl·lit» (1994); i «Retrat de Barcelona» (1995), la recopilació més gran d'iconografia de la ciutat, editada en col·laboració amb l'Institut Municipal d'Història de Barcelona.

Paral·lelament a l'exposició del Noucentisme organitzà un col·loqui, «Noucentisme i Ciutat», les actes del qual publicà, amb la casa Electa, el 1994. El CCCB ha elaborat també un *Atlas histórico de ciudades europeas* (1995-1996), coeditat amb Salvat i Hachette, que consta de dos volums.

Centre d'Art Santa Mònica

Aquesta entitat, dependent de la Generalitat de Catalunya, tot i que es dedica preferentment a l'art actual, també ha fet esforços destacats a favor de l'avantguarda històrica, com les exposicions «Informalisme a Catalunya» (1990), «Miró-Dalmau-Gasch, l'aventura per l'art modern, 1918-1937» (1993), «Josep Massana 1892-1979» i «Col·lecció Riera, anys 40» (1994).

Les administracions públiques

El Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Al marge de la seva intervenció en altres institucions, com ara el MNAC, la Biblioteca de Catalunya, el Centre d'Art Santa Mònica, etc., el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ha publicat un llibre paradigmàtic, el *Catàleg de monuments i conjunts historicoartístics de Catalunya* (1990), eina del màxim interès, que personifica la tasca del Servei del Patrimoni Arquitectònic. En col·laboració amb la Fundació La Caixa publica l'inventari del patrimoni arquitectònic de Catalunya: hi ha els volums *El Baix Penedès/Garrafi* (1991), *El Ripollès* (1991), *L'Alt Camp* (1992), *El Berguedà* (1994) i *El Baix Empordà* (1995).

També organitzà directament, a través d'un Servei d'Exposicions, diferents grans mostres que han revisat temes amplis, com ara «Catalunya medieval» (1992), «Catalunya, art i història» (1992, portada a Sevilla, amb motiu de la Expo), o la del «Moble català» (1994). També s'han dedicat a temes més concrets, com ara grans exposicions monogràfiques —per exemple la de Jaume Huguet i la del centenari del Cercle Artístic de Sant Lluc (1993)—, i altres de més reduïdes —com les de Martí Llauredó, Alfred Figueras i el Manuel Capdevila pintor (1993), Josep Obiols i Jaume Pla (1994), Bosch Roger, Enric Monjo i Miravalls Bové (1995), als catàlegs de les quals aparegueren informacions noves sobre tots ells.

El Departament celebrà durant un temps els centenaris de catalans il·lustres publicant-ne breus però acurades monografies. D'artistes plàstics ho féu amb Josep de Togores, E. C. Ricart,

Frederic Marès i Soriano-Montagut (1993), Joan Bergós, Bosch Roger, Vila Arrufat, Maria Llimona i Josep Obiols (1994), Camps-Ribera, Rafael Solanic, Raimon Duran Reynals i Enric Monjo (1995).

En el camp museístic, la col·laboració del Departament amb diferents museus ja ha estat al·ludida en altres apartats d'aquest informe, i també s'ha de subratllar la publicació dels quatre volums de la revista *De Museus* (1988-95), amb voluntat de ser uns «quaderns de museologia i museografia» sòlids i plurals.

Altres departaments de la Generalitat

El Departament de Justícia publicà una monografia sobre *El Palau de Justícia de Barcelona* (1990), i una altra sobre la seva mateixa seu: *El Casal Sant Jordi* (1992). La Filmoteca publicà *Salvador Dalí i el cinema* (1991).

La Delegació de la Generalitat a Madrid portà a terme una campanya de difusió artística, en la que hi tenien cabuda exposicions d'art ja històric que requerien una part de recerca: «El París de Anglada-Camarasa» i «Joan Sandalinas» (1994), «Àngel Planells», «Cardona Torrandell» i «Antoni Costa» (1995). Les limitacions presupostàries de l'època acabaren amb aquella profitosa iniciativa no tan sols en el camp de la recerca sinó també en el de la presència de la cultura catalana a Madrid.

El Ministeri de Cultura

A part de les exposicions organitzades per museus que depenen d'aquest ministeri, cal subratllar-ne algunes organitzades directament pel Centro Nacional de Exposiciones, dependent del mateix. Entre les de tema català cal parlar de la mostra «Los Salones Artal» (1995), que documenta la figura d'un important marxant d'art tarragoní actiu a Sud-amèrica.

Les diputacions

La Diputació de Barcelona té un paper central en el patrocini del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona. Ha publicat monografies que conjuguen un valor de recerca amb una finalitat representativa, com ara *El Palau Güell* (1990) o *Adrià Gual, mitja vida de Modernisme* (1992), i ha publicat els gruixuts *Quaderns Científics i Tècnics*, al llarg d'aquests anys, que recullen els resultats de jornades d'estudis que també afecten les arts plàstiques. El seu Servei de Patrimoni Arquitectònic, de llarg historial, té una activitat molt intensa en la conservació i restauració de monuments; publica un fullet de cada monument rehabilitat i una memòria de les activitats del servei, l'última de les quals aparegué el 1992, i és en premsa la que ha de cobrir el període 1992-1997.

La de Tarragona té una presència molt important en l'activitat museística, com ja s'ha fet constar, i les de Girona i Lleida participen també decisivament en els museus d'art de les respectives capitals, i en els d'altres poblacions.

Bona part de l'activitat i promoció exercida per les corporacions locals ja ha estat ressenyada sota altres epígrafs.

L'Ajuntament de Barcelona ha publicat monografies sobre monuments, com ara *El Palau de la Virreina* (1995), altres d'artistes com la titulada *Junceda il·lustrador* (1990) i petites monografies de monuments com la de *Can Deu*, de les Corts (1990). També ha organitzat exposicions de gran contingut historicoartístic com «Josep Obiols» (1990) o altres ja esmentades en parlar del museus. Als districtes també hi ha hagut de vegades activitat important: com ara, per exemple, les exposicions «Josep Palau: Dibuixant. Pintor. Decorador», i «L'Escola Ramon Llull», a l'Eixample (1990).

L'Ajuntament de Girona ha seguit una política de documentar artistes del Noucentisme gironins o relacionats amb la ciutat, a través d'exposicions monogràfiques, preparades des del Centre Cultural de la Mercè i patrocinades per la Fundació Caixa de Catalunya: Joaquim Sunyer (1990), Fidel Aguilar (1991), Ricard Guinó (1992), Frederic Marcó (1993), Mela Muter (1994), i Torres-García (1995).

L'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, al Centre Cultural Tecla Sala, dedicat normalment a l'art d'avantguarda, va fer l'exposició «Barradas a l'Hospitalet» (1993, amb La Caixa). El d'Esplugues va dedicar-ne una a la ceramista Angelina Alós (1992). L'Ajuntament del Vendrell publicà una monografia sobre *L'església arxiprestal del Salvador del Vendrell* (1991). L'Ajuntament de Terrassa fa uns *Quaderns del Museu* que documenten aspectes artístics de la ciutat, i uns *Catàlegs del Museu*, quaderns iniciats el 1994. El Patronat Municipal de Cultura de Mataró edità *L'art dels Abadal* (1994). Un dens estudi sobre *El cementiri de Lloret de Mar: Indagacions sobre un conjunt modernista*, fou publicat per l'ajuntament d'aquesta vila (1990), que també patrocina una investigació exhaustiva sobre *Sorolla a Santa Cristina* (1993). El de Puigcerdà impulsà una monografia a fons sobre el pintor vuitcentista Pere Borrell Delcaso, encara en curs.

Les universitats

Universitat de Barcelona

La Universitat degana és també, amb molt, la més activa i la de més nombrosa concurrència d'estudiants. Per això l'anàlisi dels temes de recerca encetats al marc del Departament d'Història de l'Art pot ser allisonador: si ens centrem en les arts plàstiques clàssiques —deixant, doncs, de banda el cinema, el teatre o la música, així com temes més teòrics com l'estètica o la museografia, tots tocats també pel departament—, els de més èxit són els d'art contemporani (segles xix i xx), que sumen més del 40 % del conjunt de temes triats; i encara, d'aquesta època, el període més sol·licitat és l'art actual —segona meitat del segle xx—, que interessa a un 17,6 % dels estudiants. Per contra, l'art medieval interessa a més de l'11 %, el barroc a un 5,6 % i el renaixentista només a un 2,5 %.

Quant a les tesis doctorals, presentades al Departament d'Història de l'Art de la Facultat de Geografia i Història i a la Facultat de Belles Arts, només entre el 1990 i el 1991 se'n defensaren divuit, de les quals, a part d'algunes dedicades a l'arqueologia i a l'estètica, la majoria tractaren sobre la història de les arts plàstiques (l'arquitectura dels Templers a Catalunya; l'arquitectura a les

baronies de Castellví de Rosanes, Eramprunyà i Cervelló als segles xi-xiii; els enginyers militars borbònics flamencs a Espanya, 1691-1718; el llinatge de gravadors Abadal; la perspectiva en la pintura hispànica del segle xvi; l'Equip Crònica; Joaquim Folch i Torres; l'arquitectura classicista a Catalunya; pintura abstracta valenciana; Miquel Garriga i Roca; pintura contemporània a Lleida; el color en el gravat; Francesc Gimeno; la Rosa Vera; i bibliografia espanyola sobre gravat calcogràfic). El curs 1991-1992 hi hagué sis tesis d'història de l'art (primeres avantguardes escultòriques a Catalunya; manuscrits jurídics il·luminats a la Catalunya del segle xiv; l'urbanisme de paisatge a la Catalunya del segle xix; miniatura catalana del període internacional; Romantisme i Realisme a l'escultura catalana del segle xix; i el mercat de l'art d'avantguarda a Barcelona, 1960-1970); el curs 1992-1993 n'hi hagué cinc (Josep Dalmau; Eusebi Arnau; la construcció de la catedral de Mallorca; la Casa Busquets; i Miquel Blay); el 1993-1994 se'n llegiren set del tema que ens ocupa (il·lustradors catalans del llibre per a infants; Joan Martorell Montells; els escultors catalans pensionats a Madrid i Roma 1775-1825; els Agustí i l'escultura catalana del seu temps; el cicle de la mort i glorificació de la Verge a la plàstica catalana medieval; Pere Joan i Guillem Sagrera; i l'art gràfic del Noucentisme); i el 1994-1995 les tesis estrictament d'art foren tres (Francesc d'A. Galí pedagog artístic; arquitectura domèstica de l'Eixample; el Barroc missioner del segle xviii). En total, trenta-nou tesis.

Al Departament d'Història de l'Art hi ha diversos equips de recerca subvencionats: sobre la cort de Martí l'Humà com a centre internacional; iconografia medieval; l'art català fora d'Espanya dels segles xi al xv; art i fortuna crítica; l'art català del Modernisme al Noucentisme —en col·laboració amb museus de Barcelona—; i classicisme i academicisme en l'art català. A part d'altres grups de música i de teoria artística. Cal destacar també la celebració d'un màster de museografia conjuntament amb el Departament d'Antropologia i amb museus.

El Departament d'Història de l'Art, de la Facultat de Geografia i Història, publica la revista *D'Art*, de la qual, en aquests anys, n'han aparegut els números 16 al 20. La Facultat de Belles Arts ha fet algunes publicacions, com ara *Josep Llorens Artigas, escrits d'art* (1993), *Dossier Marinetti* (1994), o *Sonia y Robert Delaunay en Barcelona* (1995). La Biblioteca organitzà l'exposició «La Guerra Civil en cartell» (1995).

En altres facultats i serveis també s'ha fet recerca relativa al camp de l'art. Els Serveis Científicotècnics de la UB, en col·laboració amb el Museu de les Arts Gràfiques, estudiaren l'aplicació de l'espectroscòpia d'infraroig a l'anàlisi de tintes d'impressió (1994-1995), i la Facultat de Química començà a col·laborar amb el mateix museu i altres entitats públiques i privades en qüestions de conservació de patrimoni amb atmosfera transformada.

Universitat Autònoma de Barcelona

Al Departament d'Art de la Facultat de Filosofia i Lletres, a part de les d'art antic, les de música o les de caire filosòfic, que aquí no es tracten, s'han llegit vuit tesis doctorals entre 1990 i 1995, i a la Facultat de Ciències de la Informació se'n llegí també una sobre art contemporani: sobre disseny industrial a Catalunya dels anys cinquanta i seixanta (1990), Jean-Simeon Chardin (1990), el Misal Rico de Cisneros (1990), iconografia del retaule a Catalunya de 1675 a 1725 (1990), el model femení a l'art català de 1906 a 1936 (1991), Torres-García (1991), escultura de Santa Maria la Real a Aguilar de Campoo (1993), i iconografia musical a la corona d'Aragó (1995).

S'han dut a terme prop d'una desena de projectes de recerca, i el 1995 el Departament d'Art començà a publicar la revista d'investigació *Locus Amoenus*, de presentació molt acurada, que acull articles de gran ambició investigadora i crítica.

Universitat Politècnica

Ha publicat llibres com ara *Historia de la construcción arquitectónica* (1995) i també ha fet exposicions com «Impressions africanes. Nicolau M. Rubió i Tudurí, aquarel·les» (1994), així com alguna col·laboració amb el CCCB.

D'altra banda el Departament de Ciència dels Materials i Enginyeria Metal·lúrgica ha treballat amb el Museu de les Arts Gràfiques en la restauració i la conservació de làmines calcogràfiques (1990-1991 i 1991-1992).

El Departament de Teoria del Senyal i de la Comunicació ha tingut un paper molt destacat en la recerca en els camps de la conservació i restauració d'obres d'art, i ha establert, amb el Museu Frederic Marès, un conveni de col·laboració sobre anàlisi de materials artístics mitjançant espectroscòpia Raman (tecnologia làser), una tècnica que permet la identificació d'aquest tipus de materials de manera no destructiva.

La Càtedra Gaudí, en la qual hi ha recollit un importantíssim conjunt documental sobre arquitectura, publicà a Madrid *Aproximación a Gaudí* (1992), a Barcelona *Primera bibliografía de Joan Bassegoda i Nonell* (1993), i a Itàlia *Idee per l'architettura*, escrits i pensaments d'Antoni Gaudí (1995). En col·laboració amb l'Hotel Juan Carlos I de Barcelona organitzà l'exposició «Hotel Attraction. El proyecto de Gaudí para Nueva York» (1993).

Institut Químic de Sarrià (Barcelona)

Col·laborà amb el Museu de les Arts Gràfiques en la neteja de tintes envellides en les planxes calcogràfiques (1992-1993), i en l'eliminació de recobriments galvànics (1993-1994).

Universitat de Girona

Els estudis d'història de l'art hi són encara molt recents: la primera promoció que va tenir l'oportunitat de completar la llicenciatura —sense haver de fer el segon cicle a una altra universitat— és la dels ingressats el curs 1991-1992, que va acabar el curs 1995-1996.

D'altra banda el tercer cicle, o sigui el doctorat, no havia de començar fins al curs 1997-1998. El bienni d'aquest primer programa de doctorat no conclourà naturalment fins al 1999. Tanmateix, mentrestant, hi ha sis tesis doctorals en marxa (tres d'art antic, dues d'art modern i una d'art contemporani).

Cal anotar també el programa de recerca d'alguns professors anomenat Corpus documental i iconogràfic de l'art renaixentista i barroc a Catalunya (1500-1714), compartit amb professors de la Universitat Autònoma de Barcelona. És un programa subvencionat pel Ministeri d'Educació i Cultura en dues etapes: 1994-1997, vinculat a la UAB, i 1998-2001 coordinat entre aquesta i la Uni-

versitat de Girona. En el mateix període, els mateixos investigadors han obtingut el reconeixement de *grup de recerca consolidat* per part de la CIRIT de la Generalitat de Catalunya, amb el corresponent ajut (tanmateix assignat, en nom de tot el grup, a la UAB). Un fruit tangible d'aquest grup de recerca ha de ser l'exposició «De Flandes a Itàlia. El canvi de model en la pintura catalana del segle XVI: el bisbat de Girona», que s'instalarà al Museu d'Art de Girona la tardor-hivern del 1998.

Universitat Pompeu Fabra

A través del seu Institut Universitari de Cultura ha organitzat activitats en les quals les arts plàstiques hi tenen un cert paper, com ara les jornades sobre «La construcció de les tradicions» (1995-1996). Té en marxa els projectes de recerca següents: Aproximació a la teoria i crítica de les arts plàstiques a Catalunya, València i Balears (1800-1936) —amb investigadors de la Sorbona i de la Universitat de Girona—, i Cap a una teoria de l'art primitiu. Definició dels conceptes primitiu, primitivisme i art primitiu des del segle XVIII fins a l'actualitat.

Universitat de Lleida

En aquests anys s'hi ha llegit una tesi doctoral d'art medieval, i s'ha treballat en la realització de l'inventari d'obra artística a la Universitat de Lleida.

Porta els projectes de recerca Catalogació dels fons del Museu Diocesà de Lleida, Exhumació de documents inèdits sobre l'art valencià i Arquitectura i escultura del Renaixement a les terres de Lleida (Segrià, Garrigues, Pla d'Urgell i Urgell), i participa en un altre de la Universitat Politècnica de València (sobre Pere Nicolau).

Universitat Rovira i Virgili

L'únic projecte de recerca finançat de l'Àrea d'Història de l'Art està dedicat a l'estudi de les marques de canter dels monestirs de Poblet i Santes Creus. La resta de l'activitat investigadora és de caire individual. Publica la revista *Pausa*, iniciada el 1990, quan la Universitat encara depenia de la de Barcelona. Hi ha diverses tesis doctorals en curs, però encara no se n'ha llegit cap.

Altres universitats

La Universitat Oberta de Catalunya ha preparat un CD-ROM de la història de l'art, en col·laboració amb Enciclopèdia Catalana, i té el projecte d'investigació Noves tecnologies aplicades a la difusió i documentació del patrimoni, en col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona (Museu Frederic Marès) i el Servei de Museus de la Generalitat. El Centre d'Estudis Catalans, de la Universitat de París-Sorbona (París IV), organitzà un col·loqui internacional sobre Santiago Rusiñol el 1993, les actes del qual publicà l'any següent. La Universitat de Rennes organitzà un col·loqui internacional el 1992, sobre la il·lustració de premsa a l'Espanya dels segles XIX-XX.

Fundacions

Fundació La Caixa

És una de les institucions que ha promogut més exposicions, i per tant també més publicacions de catàlegs. Abans que es fusionessin, la Fundació Caixa de Barcelona organitzà la gran exposició «Lluís Domènech i Montaner i el director d'orquestra» (1989-1990), seguint una campanya de recuperació de figures artístiques duta a terme amb certa intensitat per aquella institució el decenni anterior.

Entre les exposicions de La Caixa que impliquen recerca d'història de l'art català destaquen «J. Puig i Cadafalch: l'arquitectura entre la casa i la ciutat» (1989-1990), «Rafael Durancamps, entre 1915 i 1945» (1990), «Joaquim Mir al Camp de Tarragona. 1906-1914» (1991), «Tapissos de la Seu Vella de Lleida» (1992), «Modest Urgell 1839-1919» (1992), «Anglada-Camarasa al Gran Hotel» (1993), «J. V. Foix, investigador en poesia i amic de les arts» (1994), i «Joaquim Pla Janini» (1995, amb Lunwerg).

També ha col·laborat amb institucions locals per monografiar i exposar l'obra d'artistes valuosos, com *L'Escola d'Olot* (1993, amb el Museu Comarcal de la Garrotxa), Hortensi Güell (1993, amb el Museu Comarcal S. Vilaseca, de Reus), Jaume Mercadé (1994, amb el Museu de Valls), i altres col·laboracions ja dites amb l'Ajuntament de l'Hospitalet.

Fundació Caixa de Catalunya

D'ençà que s'ha instal·lat a la Pedrera ha organitzat exposicions de tot tipus, algunes importades, altres autòctones i molt riques en aportacions com «El Quadrat d'Or» —sobre la Barcelona modernista— (1990), «Avantguardes a Catalunya 1906-1939» (1992), les dues coorganitzades per Olimpíada Cultural, SA. També organitzà les mostres «Mirar Miró» (1993), «Mestres del Realisme català» (1993), o «El món d'Olga Sacharoff» (1994).

Concedeix beques i ajuts per a l'estudi del Modernisme català, i publica la revista *Nexus*, que va pel número quinze (1995), i que malgrat tenir un caràcter més representatiu i divulgador també acull de vegades articles d'investigació.

Altres caixes

La Fundació Caixa de Sabadell ha organitzat exposicions com ara «Joan Vila Cinca» (1991), o «Marian Burgués, un terrisser que va fer història» (1993). Ha publicat en un volum il·lustrat l'estudi d'*Els edificis de la Caixa d'Estalvis de Sabadell* (1994).

La Fundació Caixa de Terrassa ha editat monografies d'investigació sobre Jaume Huguet (1994), Torres-García (1993), Mallol Suazo (1995). Ha promogut exposicions com «Carlos Armiño, escultor» (1991), i «Terrassa, 100 anys d'art i cultura» (1992).

La Fundació Caixa de Manresa ha patrocinat sèries de monografies sobre temes de l'art de la comarca del Bages: *Els tallers d'escultura al Bages del segle XVII* (1990), *xilografia* (1991) —amb el Centre d'Estudis del Bages—, *Retaules gòtics de la seu de Manresa* (1993), *Josep Dalmau: L'a-*

ventura per l'art modern (1993) —aquest, fruit d'una beca de la mateixa Caixa—, *La cova de Sant Ignasi* (1994), *Sant Benet de Bages* (1995), i exposicions breus que han aportat llum nova sobre temes com ara Anglada-Camarasa a Montserrat (1993), Laura Albèiz (1993), els dibuixants del TBO (1995, abans mostrada a Girona i Sabadell).

La delegació a Barcelona de la Caja de Madrid ha dut a terme des de fa molts anys una activa política d'exposicions, que en el decenni que ens ocupa s'ha concretat en «Pere Elías 1893-1988» (1991) o «Antoni Costa 1904-1965» (1995). La Caixa del Penedès empenyé una sèrie d'exposicions, molt modestes de muntatge però amb una notable aportació documental, de figures artístiques com els Llimona (1991) o Lambert Escaler (1992).

Algunes caixes de fora de Catalunya han promogut actuacions sobre temes catalans com ara IberCaja, d'Aragó i la Rioja, que ha publicat monografies sobre museus barcelonins, i ha col·laborat sovint amb el Museu d'Art Jaume Morera de Lleida. La Caja de Ahorros del Mediterráneo, d'Alacant i Múrcia, ha restaurat la seu de la Casa-Museu Modernista de Novelda amb forta participació catalana, i ha organitzat cursos sobre Modernisme català.

Fundació Enciclopèdia Catalana

Aquesta fundació —a part de l'esmentada col·laboració amb la Universitat Oberta de Catalunya— va fer-se càrrec de l'edició d'una obra monumental, *Catalunya romànica*, filla de l'entusiasme i també de la imprevisió, teòricament controlada per les grans autoritats en el tema que hi havia al país, però que en definitiva anava a la deriva, a causa de la magnitud desmesurada de la seva ambició. Reconduïda posteriorment, sabé trobar l'ampli públic potencial que els temes relacionats amb el romànic tenen a Catalunya, i ha esdevingut una empresa editorial rendible. Des del punt de vista dels continguts, és un treball d'un detallisme tal que, per definició, ha de ser de recerca; tot i que de vegades els condicionaments de sempre d'una empresa editorial d'envergadura com la que el porta a terme, la multiplicitat dels seus autors i la seva mateixa complexitat obliguen a enfocar-la amb un criteri més acumulatiu que depurat i a frenar-ne les tendències perfeccionistes.

Fundació Gala-Salvador Dalí

Emprenyé una exposició molt a fons sobre «Dalí: els anys joves (1918-1930)» (1994), que s'inicià a Madrid —en col·laboració amb el Centro de Arte Reina Sofía— i continuà a Barcelona —en col·laboració amb la Generalitat—, amb un catàleg dens i aclaridor. Ha publicat —amb Tusquets-Electa— una guia del *Teatre-Museu Dalí* de Figueres (1994).

Altres fundacions

La Fundació Joan Miró, amb motiu del centenari de l'artista, organitzà una gran antològica amb diversos patrocinadors públics i privats (1993), i ha acollit a la seva seu importants exposicions d'aspectes i figures de les avantguardes històriques internacionals.

La Fundació Rafael Benet va crear-se per a promoure el coneixement de l'obra del pintor, historiador i crític d'art Rafael Benet i Vancells. El resultat va ser la publicació el 1991 d'una àmplia monografia amb catàleg raonat, llibre que havia estat el nucli d'una tesi doctoral. El finançament prové de donacions i del producte de la venda d'una carpeta de litografies elaborada gratuïtament per artistes en homenatge a Benet.

La Fundació Llorens Artigas també promogué l'edició —feta per Polígrafa— del dens volum *Llorens Artigas, catàleg d'obra* (1992).

La Fundació Revista de Catalunya edita la publicació d'aquest nom, on malgrat el to assagístic que pretén tenir s'hi han publicat molts articles de documentació de temes d'art sovint força inèdits. A la col·lecció de monografies ha publicat la *Memòria escrita* de Jaume Pla (1991).

Congressos i jornades

En tota activitat científica o tècnica els congressos són instruments importants per a posar en contacte les noves aportacions i els seus autors, i sovint ells mateixos són motors que susciten recerca. No sempre, però, s'hi fan aportacions veritablement noves, i si en les comunicacions puntuals se sol donar a conèixer aspectes inèdits, en les ponències marc sovint es glossen idees ja conegudes. Els resultats d'aquests congressos se solen publicar en els volums de les seves actes, que molts cops no es posen a l'abast dels interessats fins molt temps després de la celebració del congrés.

Hi ha una entitat d'àmbit espanyol que organitza periòdicament congressos d'història de l'art: és el Comité Español de Historia del Arte, que aquests anys n'ha celebrat a Càceres (1990), León (1992) i Madrid (1994), sempre amb participació catalana. Malgrat ser una associació plural, que a l'article 4t dels seus estatuts diu que es proposa «assegurar una connexió permanent entre els historiadors de l'art que desenvolupin activitats docents a nivell superior, investigadores, de conservació i estudi d'obres artístiques, a universitats, centres d'investigació, museus, acadèmies i altres organismes anàlegs, i així mateix amb individus de prestigi reconegut en el camp dels estudis historicoartístics», a la pràctica la seva organització està monopolitzada per les universitats, que no solen donar un paper protagonista als investigadors de les altres plataformes esmentades als estatuts més que com a comunicants.

A Catalunya, als anys noranta, s'han celebrat congressos de molts tipus, d'art o d'especialitats més àmplies que donaven cabuda també a la història de l'art. Exemple de congrés de caire gremial dins l'àmbit universitari va ser el Congrés de la Seu Vella de Lleida (1991), amb actes publicades per l'Estudi General de Lleida - Universitat de Barcelona i la Paeria. En canvi, un exemple de congrés obert a tot tipus d'investigadors rigorosos fou el Congrés Internacional d'Història. Catalunya i la Restauració (1992), organitzat pel Centre d'Estudis del Bages, a Manresa, sense deixar de tenir un excel·lent nivell. Cal fer esment també del iv col·loqui «Art medieval a la ciutat de Barcelona» (1992), o el v col·loqui «Les catedrals catalanes. Arquitectura i art medieval» (1995).

També podem esmentar les jornades Patrimoni Cultural i Mecenatge de la Universitat de Barcelona (1990), on tingueren un fort pes els polítics; les I Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya organitzades pel Museu de l'Hospitalet i l'Ajuntament d'aquesta ciutat el 1991, que després continuaren a altres ciutats fins a la quarta edició, feta en col·laboració amb la Universitat de Girona.

El món editorial

El món editorial ha estat també generador de recerca. Sempre, però, tenint en compte que es tracta d'una indústria i que ha de donar beneficis, i que per tant els seus productes estan condicionats per aquest fet, previ a qualsevol treball. Si els beneficis no surten de la distribució dels llibres, cars i minoritaris, solen sortir de la subvenció aportada per marxants o promotors, circumstància que poc o molt mediatitza el contingut.

A part d'algunes obres de gran envergadura que s'analitzen a l'apartat de Fundacions, hi ha hagut intents de compaginar el negoci amb les necessitats més urgents de la recerca historicoartística, però a la fi aquests intents no han tingut continuïtat.

La *Història de l'art català* d'Edicions 62, publicada el decenni anterior, s'ha continuat reimprimint, i hom treballa per afegir-li un darrer volum dedicat a la segona meitat del segle xx.

Una de les necessitats més generalment sentides és la d'aconseguir monografies d'artistes provistes de catàlegs raonats i solvents de les seves obres. Una editorial ho intentà: Edicions Catalanes, que publicaren, a la darrerria dels vuitanta, diverses monografies de pintors amb l'ambició de ser com més completes millor i amb catàleg raonat, un element essencial per l'estudi complet d'un artista, però que encareix l'edició i no li aporta comercialitat. El 1990 encara publicaren el primer volum de l'obra de Darío de Regoyos, i ja no en va sortir el segon; la col·lecció es va interrompre, ja que el producte final era molt costós i el mercat no l'absorbia. Paral·lelament feien un altre tipus de monografies, dignes però més lleugeres i sense catàleg raonat, que continuaren publicant (*Pere Ysern i Alié*, o *José Nogué Masó*, 1990, aquesta subvencionada pel Museu d'Art Modern de Tarragona).

Alguna altra casa editora que ha intentat una empresa semblant, com Edicions AUSA, hi ha introduït tantes modificacions —la primera i essencial prescindir del catàleg raonat— que el resultat han estat llibres molt ben presentats i de gran qualitat gràfica, però que no cobrien les necessitats erudites, alhora que barraven el pas durant molt de temps a l'edició de monografies veritablement completes sobre els mateixos artistes. Els seus productes, en el millor dels casos, quedaven en un estadi de digna divulgació (*Durancamps*, 1991; *Francesc Domingo*, 1992). Només quan la subvenció de l'obra es condicionava al seu caràcter més erudit, com en el cas de la monografia de *Joaquim Vayreda* (1993), el resultat final podia ser complet.

Edicions Polígrafa, que en els decennis dels seixanta, setanta i vuitanta, havia estat activíssima en l'edició d'un tipus de llibre d'art molt il·lustrat, de vegades canalitzant recerques aprofundides, baixà la seva activitat d'aquest tipus als noranta, però encara ha publicat llibres ambiciosos com *Les arrels de Miró* (1993) o la traducció i posada al dia del ja clàssic *Miró* de J. Dupin (1993).

Àmbit ha publicat nombroses monografies, però normalment eren de caràcter divulgatiu. Cal destacar *L'escultura de Joan Rebull* (1991), amb catàleg raonat de la seva obra; en col·laboració amb l'Ajuntament de Barcelona promogué l'exposició «Viatge a Olot: La salvaguarda del patrimoni artístic durant la Guerra Civil» (1994). Ediciones Mayo i Lunwerg col·laboraren en una monografia no exhaustiva però prou detallada de Mallol Suazo (1995), patrocinada per la Caixa de Terrassa. I una editora creada *ex professo*, Postermil, ha editat, des de 1994, una sèrie d'amplis catàlegs il·lustrats d'una nodridíssima col·lecció particular de cartells.

L'editorial Gustavo Gili ha continuat editant llibres d'arquitectura, com *Arquitectura modernista en Catalunya* (1990). Curial ha emprès la tasca feixuga de publicar el monumental *Diari 1918-1961* de Joaquim Renart, el primer volum del qual sortí el 1995. De la ingent quantitat de

volums publicats a l'entorn de Joan Miró, Destino n'edità un dels títols més documentats: *El descubrimiento de Miró: Miró y sus críticos, 1918-1929* (1990). Editorial Mediterrània ha dedicat una especial atenció a Dalí i el Superrealisme.

La col·lecció «Gent Nostra», dedicada a la biografia, ha continuat publicant-ne d'artistes com Jujol (1990), Pidelaserra, Cusachs i Maillol (1991), Mestres Cabanes, Modest Urgell, Antoni Viladomat, Manolo Hugué, Enric Sagnier i Pere Pruna (1992), que solen contenir molt sovint materials inèdits. Quaderns Crema publicà la correspondència entre Obiols i J. V. Foix (1994), i Edicions 62, *Un diari: 1919-1920* de Salvador Dalí (1994).

Moltes altres editorials han anat publicant, més o menys esporàdicament, obres d'investigació historicoartística; és el cas del volum *Santa Maria del Pi i la seva història*, editat per La Formiga d'Or (1992). Llibres de l'Índex edità un estudi a fons sobre la revista *D'Ací i d'Allà* (1993), Parsifal edità *Surrealisme a l'Empordà* (1993), *35 años de Joan Miró* i un estudi sobre *Le Cercle Maillol: Les avantguardes barcelonines i l'Institut Francès de Barcelona sota el franquisme* (1994), i les *Memòries* d'E. C. Ricart (1995). Hermann Blume edità *Hacia la arquitectura de un paraíso* —sobre el Parc Güell— (1992), Barcanova manuals sobre *El Modernisme a Catalunya* (1991) i *Les avantguardes artístiques catalanes* (1993), i Pagès Editors les actes del Congrés de la Seu Vella (1991) i *La catedral de Lleida (segle XVIII)* (1992).

La col·lecció «Vilatana», de Vilafranca del Penedès, ha publicat monografies com *Ricard Clausells, el pintor i el poeta* (1990) o *La capella de Sant Joan de Vilafranca del Penedès* (1991); els Llibres de Batet, d'Olot, edità una monografia de primera mà sobre *El Centre Artístic d'Olot* (1992); CETIR, de Barcelona, n'edità una sobre Olaguer Junyent (1994); Editorial Andorra publicà un detingut *Assaig sobre el Barroc andorrà* (1991). Tanmateix, això només són exemples que demostren una notable activitat editorial, bé que dispersa i amb poca coherència.

També hi ha hagut autors o famílies que han editat pel seu compte obres de recerca historicoartística; així les famílies de Miquel Farré, Ramon Calsina o de Manuel Capdevila, que publicaren monografies molt il·lustrades d'aquests pintors (1990, 1990 i 1993), les de Farré i Capdevila amb un ampli catàleg de la pintura.

Editorials estrangeres han publicat obres sobre figures de l'art català, com és el cas de la casa Benedikt Taschen, editora dels dos volums del *Salvador Dalí 1904-1989* (1994), o d'*Art Nouveau en Cataluña* (1991). Els *Écrits et entretiens* de Joan Miró foren editats per Daniel Lelong (1995), i *The paintings of Jacint Morera*, per Abacus, a Manchester (1990).

El galerisme

La missió de les galeries d'art és, lògicament, del tot comercial. Tanmateix, no és forassenyat esperar que algunes d'elles destinin una part dels seus beneficis a fomentar la investigació, compaginant-la amb finalitats concretes de la galeria. És un camí que han seguit històricament alguns dels grans antiquaris internacionals, que han finançat importants publicacions monogràfiques o periòdiques. Aquesta és la línia seguida en part per la sala d'art Artur Ramon, de Barcelona, uns antiquaris de tercera i quarta generació que han organitzat exposicions de materials interessants i de vegades poc estudiats, acompanyades de catàlegs que constituïen aportacions de primera mà sobre aquells temes (Josep Simont, 1990; Josep Flaugier i Salvador Mayol, 1994; Pau Roig, 1994), al costat de bones aportacions sobre altres figures més populars (Xavier Nogués, 1994; Manolo

Hugué, 1995). Alguns altres antiquaris, com Rafael Domènech, de Galeria Oriol, Manuel Barbié, Manel Mayoral o Anna Ruiz, també han fet algunes aportacions de caire similar.

Altres promotors

Amb motiu dels Jocs Olímpics es creà una entitat ja esmentada, Olimpiada Cultural SA, presidida per l'alcalde de Barcelona i amb la participació del Comité Olímpico Español, la Generalitat, el COOB'92, i el Ministeri de Cultura, que entre altres iniciatives promogué exposicions d'envergadura com «El Modernisme» (1990), que deixà un dens catàleg doble, o l'exposició «L'artista al seu taller» (1990), sobre el fotògraf modernista Francesc Serra, entre altres ja citades.

Altres entitats, que en principi no tenen gran cosa a veure amb la història de l'art, han promocionat ocasionalment treballs significatius dins aquest camp. La més destacada és, possiblement, una empresa, Catalana de Gas SA —després convertida en Gas Natural SDG SA—, que per Nadal editava uns volums d'obsequi, excel·lentment il·lustrats, que molts cops s'han dedicat a l'estudi de monuments arquitectònics o conjunts escultòrics. Als anys que estem examinant, aquesta tasca, iniciada anteriorment, ha continuat amb obres com ara *L'Hospital de Sant Pau* (1990), *Fonda de España* (1991), *Comillas modernista* (1993), *Paisatge d'Astorga* (1994) o *Sert a l'Argentina i Espanya* (1995). Són llibres que pretenen ser només un bell objecte de regal, però que tot i haver estat preparats sense una metodologia acadèmica han aconseguit ser, alhora, aportacions documentals bàsiques en les seves temàtiques. Els laboratoris Hoechst publicaren la sèrie de nades que Salvador Dalí va fer per a la firma entre 1958 i 1976 (1992). Dragados y Construcciones SA documentaren la Casa d'Altures, del parc de les Aigües de Barcelona, i la seva rehabilitació, que havia estat encarregada a l'empresa (1991).

Hi ha també l'activitat de certs col·legis professionals. El d'Aparelladors publicà el dens estudi *Mestres d'obres i fusters: La construcció a Barcelona en el segle XVIII* (1991). El d'Advocats publicà l'obra *El Col·legi d'Advocats de Barcelona: El seu patrimoni artístic i documental* (1992). El d'Enginyers Industrials dedicà una exposició homenatge al caricaturista i enginyer Gaietà Cornet (1995). El d'Arquitectes, en la seva demarcació de Girona, emprengué conjuntament amb l'Ajuntament una àmplia monografia sobre *Rafael Masó arquitecte noucentista* (destinada a aparèixer el 1996), editada per Lunweg i patrocinada per Nestlé. A Lleida ha editat la sèrie *Monografies d'arquitectes lleidatans*. El Col·legi d'Arquitectes publica també la revista *Quaderns d'arquitectura*, de molt llarga trajectòria.

El Cercle del Liceu publicà un volum, *El Cercle del Liceu. Història, art, cultura* (1991), que analitza l'arquitectura del seu local i valora i cataloga les seves col·leccions artístiques de tota mena, a partir de la documentació de l'arxiu de l'entitat.

El Banc de Sabadell va publicar el 1994 un ampli volum monogràfic sobre *Vila Arrufat a Sabadell*, per commemorar el centenari de l'artista, i el 1995 va publicar el tercer volum de la seva àmplia col·lecció de pintura, ricament il·lustrat si bé amb un rigor crític discret. La seva Fundació aporta ajut econòmic a empreses artístiques, com ara la revista *Locus Amoenus* de la Universitat Autònoma de Barcelona, la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, o exposicions que difonen l'art català a l'exterior, com ara «Los Pichot, una dinastia de artistes» (1992), a Madrid.

El Banco Bilbao Vizcaya dedicà algunes exposicions a l'art català, com ara «Joaquim Mir cincuenta años después» (1990), «Ceferino Olivé» (1991), «Lluís Muntané i Mollfulleda» (1993, en col·laboració amb la Generalitat) o «Madrazo, Masriera y Miralles, tres pintores del siglo xix» (1995).

També fora de Catalunya, la Fundación Santillana organitzà a Santillana del Mar l'exposició «Arquitectura modernista. Domènech i Montaner. Jujol» (1990). El Museo de Bellas Artes de Santander publicà una monografia de *Samuel Mañá (1875-1955)* (1991). El Centro de Arte Reina Sofía, de Madrid, presentà les mostres «Picasso, Miró, Dalí y los orígenes del arte contemporáneo en España 1900-1936» (1992), i «Julio González (Dibujos)» (1995). Bancaixa de València dedicà una exposició a l'obra gràfica de Joan Miró (1992) i una altra als jardins de Santiago Rusiñol (1993). La Biblioteca Nacional de Madrid presentà una exposició gairebé exhaustiva dels gravats i dibuixos dels Fortuny (1994).

Les Presses de la Sorbonne Nouvelle, de París, editaren *Les avant-gardes en Catalogne* (1995) —fruit dels treballs del Centre de Recherche sur Ideologies et Discurs—, i els museus Despiauw Wlérick, de Mont de Marsan, i Tavet-Delacour, de Pontoise, empengueren una notable antològica sobre Manolo Hugué (1995). L'Association des Amis d'Apelles Fenosa, de París, fa diverses publicacions, entre les quals hi ha uns *Cahiers Fenosa* (des de 1994), sempre sobre la figura de l'escultor. La Fondazione Giorgio Cini, de Venècia, presentà l'exposició «*Da Gaudí a Picasso. Il Modernismo catalano*» (1991, en col·laboració amb la Generalitat) que tingué un gran ressò públic a Itàlia.

No hem de deixar d'esmentar algunes iniciatives privades que persegueixen progressar en el coneixement i la difusió de l'art. Els Amics dels Museus de Catalunya tenen una activitat molt intensa de cursos i conferències, orientats sobretot a la divulgació de l'art i dels temes de què tracta; cal destacar el dedicat a Patrimoni Cultural i Legislació, en col·laboració amb el Col·legi d'Advocats de Barcelona (1993). L'Arxiu Gavin va camí de culminar aquest decenni els vint-i-nou volums del seu *Inventari d'esglésies* iniciat el 1977, recopilació fotogràfica exhaustiva de tots els edificis religiosos de Catalunya. També s'ha d'esmentar l'esforç entusiasta que està fent de manera discreta l'Institut d'Art i Investigació, de Barcelona, que des de la marginalitat acadèmica tracta de trobar camins nous que permetin verificar la paternitat d'obres d'art, ajudant-se sovint de tècniques calligràfiques i grafològiques homologades en altres disciplines i en el món judicial.

Recursos

Voler quantificar els recursos humans i econòmics que es dediquen a la recerca en història de l'art al nostre país és pràcticament impossible. Com hem vist, hi ha molt poques institucions dedicades purament a la recerca, i les altres institucions implicades —museus i universitats— han de compaginar la investigació amb altres objectius socialment més peremptoris: l'atenció al públic en el primer cas i la docència en el segon. Per això, enumerar els recursos humans o les quantitats econòmiques que es destinen a les entitats relacionades amb l'art i la seva història seria només vagament indicatiu de l'esforç dedicat per la nostra societat a la recerca en aquest camp.

Conclusions

La investigació historicoartística a la Catalunya actual està, com s'ha vist, molt diversificada, i en bona part això no és fruit d'una planificació conscient, sinó de la iniciativa espontània d'un gran nombre d'institucions i particulars, que, com les arts plàstiques són un tema atractiu i, també, un valor molt cotitzat en el mercat, l'han utilitzat per a obtenir productes editorials d'utilitat més comercial —o altres vegades política—, que no científica. Aquesta iniciativa espontània sovint respon, doncs, a interessos aliens als de la pura recerca, però ha donat uns fruits reals que de vegades poden haver cobert veritables buits bibliogràfics, sovint tanmateix sense el rigor que seria necessari, i han impedit així que altres treballs més profunds aflouessin, i trobessin lloc al mercat del llibre d'art.

La majoria de les monografies que es publiquen no són fruit d'un encàrrec editorial derivat d'una demanda d'aquest mercat, sinó de la voluntat de marxants, galeristes, col·leccionistes, etc., interessats a divulgar i prestigiar el producte que toquen. Molts d'aquests promotors saben que un volum gruixut, molt il·lustrat i amb poc text és igual d'efectiu comercialment que el mateix volum perfectament documentat. Per això, a l'hora de fer la inversió en un llibre desaprofiten la oportunitat —tanmateix, tampoc és la seva feina— de fer treballar correctament el tema, i s'accontenten —si no ho reclamen explícitament als autors— amb textos convencionals que es limitin a farcir de lletra l'àlbum preestablert de reproduccions més o menys llamineres. Lògicament, la jerarquització d'aquestes reproduccions no sol respondre tampoc a criteris científics, sinó que ben sovint respon als interessos de l'editor.

A part de les monografies, en el panorama de *productes* bibliogràfics que poden contenir resultats de la recerca historicoartística, hi ha els catàlegs d'exposicions, un tipus de publicació que ara prolifera extraordinàriament. Algunes institucions públiques, directament o a través de les institucions que patrocinen, o fundacions potents, quan organitzen grans exposicions d'art de pressupost alt, destinen una part destacada dels recursos a publicar-ne catàlegs detallats, acompanyats d'un o de diversos textos encomanats a experts. Aquests textos solen contenir aportacions preparades correctament, però, sovint, al costat d'aportacions veritables trobarem divulgacions d'escàs interès per a la investigació, no prioritàries o bé reiteratives. D'altra banda, aquests catàlegs, encara que arribin a tenir una bona repercussió entre el gran públic afeccionat a l'art que visita les exposicions, no sempre en tenen en el món acadèmic, ja que en publicar-se'n tants i ser sovint poc innovadors, molts d'ells solen escapar-se del coneixement dels mateixos historiadors de l'art, i, per tant, les poques o moltes aportacions que puguin contenir sovint no s'incorporen al coneixement general del tema tractat.

La veritat és que d'art, a Catalunya, se'n publica molt, però no sempre es publica bé. Els recursos esmerçats en moltes publicacions reiteratives o de valor desigual, molt sovint cares, si s'aboquessin cap a una recerca ben planificada donarien un rendiment cultural molt superior. A més, l'excessiva proliferació de bibliografia artística sobre certs temes fa que sigui difícil controlar-la tota i que les possibilitats d'assimilar-la siguin escasses. La poca repercussió de certs productes editorials en el món erudit, doncs, està causada per una certa saturació de treballs d'aquest tipus, que més que respondre a necessitats fonamentals del panorama de la recerca artística del país, responen a la satisfacció de la mateixa dinàmica productiva d'unes exposicions filles, sobretot, de la persecució d'èxits populars.

Molts dels textos que es publiquen sobre art no apareixen individualitzadament ni en miscel·lànies i revistes especialitzades, sinó precisament en aquests catàlegs d'exposicions, que des de fa uns quants anys sembla que rivalitzin en opulència. Molts d'aquests catàlegs són plens d'articles que atomitzen el tema tractat, cosa que en dificultarà després la recuperació, ja que, a part dels inconvenients esmentats, la matèria concreta de què tracten —i no diguem l'autor que els ha elaborat— no solen aparèixer individualitzats als registres de les biblioteques ni a les bibliografies. Això, pel que fa als articles de divulgació de consum immediat per part del visitant profà, no és alarmant; però molts dels escrits que veritablement aporten novetats, que n'hi ha, quedaran amagats indiscriminadament sota aquesta muntanya de paper imprès.

Si deixem el camp de les monografies d'encàrrec i dels textos per catàlegs d'exposicions, l'altra bibliografia, la purament científica, té serioses dificultats de sortida. Com deia l'editorial del primer número de la revista *Locus Amoenus* de la UAB: «La majoria de les tesis doctorals d'història de l'art romanen inèdites i, sovint, els investigadors de les universitats, dels museus, del món de l'art en general, tenen moltes dificultats per fer públics els seus treballs i les seves descobertes i opinions». De fet, tècnicament, no romanen inèdites, ja que moltes són editades automàticament en microfitxa, però el cert és que aquest suport és de consulta poc àgil i molts dels interessats no tenen a mà l'aparell lector que en permetria la consulta; el resultat és que, malgrat que estan a disposició dels interessats, moltes tesis microfitxades són escandalosament infrautilitzades.

Un altre punt a considerar és el dels projectes de recerca de les universitats, que integren cada un d'ells diversos investigadors de dins i de vegades també de fora de l'entitat. No tots els projectes anunciats tenen veritablement una vida fecunda, i els que es porten a bon ritme sovint no transcendeixen massa per la dificultat de publicar-ne els resultats.

D'altra banda, els articles que es publiquen en revistes especialitzades no són gairebé mai remunerats —i des d'una dinàmica purament mercantil és lògic, perquè tampoc mai no seran adquirits massivament pel públic—, motiu pel qual aquest vessant essencial de la recerca, la publicació dels resultats, depèn sovint de la munificència dels mateixos investigadors, que posen el seu temps i de vegades també els seus recursos materials al servei de la difusió del seu treball.

En definitiva, molt sovint el que s'investiga no respon a un pla preestablert i ben dotat sinó a tot allò que passa per les esletxes que deixen una suma de possibilitats i d'impossibilitats materials, temporals i d'infraestructura.

En vista d'aquestes constatacions, les propostes que es deriven del panorama mostrat en aquest informe són molt simples. La recerca, ja que no és rendible econòmicament, és una necessitat que ha de ser tutelada des de l'administració, i aquesta té ara envers la política de recerca historicoartística una actitud, com a mínim, desordenada. L'administració, per exemple, no es planteja que els grans museus i biblioteques facin recerca com a objectiu prioritari; a aquestes institucions el que se'ls demana és que atreguin un nombre de visitants o usuaris tan elevat com sigui possible, mentre l'estudi dels seus fons no és, a la pràctica, un objectiu destacable. Cal potenciar, doncs, l'activitat investigadora dels responsables científics del patrimoni artístic, ara molt escassos. És un contrasentit que els pocs especialistes que tenen cura directa de les «joies de la corona» del nostre patrimoni artístic, els que les coneixen més i en poden extreure millors conseqüències, no tinguin el mandat explícit de fer-ho, ni estiguin dotats d'una millor consideració laboral. És lamentable que ara les millors condicions laborals d'altres àmbits públics similars, com és la docència universitària, restin recursos humans als museus, fins i tot a aquells que són considerats de categoria nacional, que sovint han vist com els seus millors efectius se n'anaven a la uni-

versitat, atrets per les millors condicions que aquesta ofereix. Si això es fa per criteris econòmics és erroni, ja que el nombre ideal de conservadors de museus nacionals o d'interès nacional, encara que caldria ampliar-lo, sempre quedarà molt per sota de la gran quantitat existent de professors universitaris numeraris (catedràtics i titulars).

Caldria aconseguir també que les institucions de recerca existents, que formen part de la història cultural del país, poguessin disposar de places d'investigadors purs, deslligats de les servituds de la docència o de les servituds ludicoespectaculars dels museus, de manera que desenvolupessin veritablement la seva tasca professional d'investigació en el si d'aquelles institucions. El camí per resoldre aquest problema podria ser crear un cos nacional de conservadors de béns culturals del més alt nivell.

Quant a l'edició de la recerca, hi ha necessitats bibliogràfiques flagrants que mai no es cobreixen. Períodes sencers de la història de l'art català han estat, encara avui, molt poc estudiats, i no serà fàcil publicar-ne treballs, ja que sovint són més interessants pel seu valor històric o sociològic que pel nivell estètic de les seves realitzacions.

D'altra banda, artistes catalans de primera magnitud no tenen encara avui la monografia aprofundida que es mereixen, o en tenen una altra que, tot i enganyar algú per la seva aparatositat tipogràfica, és inesperat d'un punt de vista científic i, d'un punt de vista mercantil, dissuadiria l'hipotètic editor que hauria pogut encarregar-ne una de vàlida. Una bona política cultural, doncs, seria planificar, d'acord amb unes prioritats, el cobriment d'uns objectius de recerca i publicació; i això s'hauria de fer, naturalment, a fons perdut, a través d'una editora institucional o d'una de privada que s'avingués a executar fidelment el pla editorial traçat, deixant ben assentat que es tractaria d'un servei públic i no d'un negoci editorial: que estaria encaminada exclusivament cap a l'enriquiment cultural del país. D'aquesta manera els poders públics contribuirien a omplir velles llacunes d'investigació que, com són deficitàries, mai no seran correctament cobertes per la iniciativa privada.

Si es potencia, doncs, la recerca des dels museus i des d'institucions *ad hoc*, i s'emprèn una política de publicacions institucional, planificada amb solvència i coordinada amb l'activitat investigadora, haurem encarrilat el coneixement profund de l'art català, fita essencial de la nostra cultura. Haurem enriquit així, en gran manera, el nivell de la nostra recerca, i amb un cost econòmic molt més a l'abast que el que cal esmerçar, per exemple, en la molt sofisticada investigació científica i tecnològica.

